

ČASTICA *TIEŽ* V KOMUNIKAČNO-PRAGMATICKÝCH SÚVISLOSTIACH

Jana Sokolová

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Štefánikova 67, Nitra
E-mail: jsokolova@ukf.sk

SOKOLOVÁ, Jana: The particle *also* in communication and pragmatic contexts. Slovenská reč, 2022, Vol. 87, No. 1, pp. 89 – 109.

Abstract: The ambition of this study is to present the particle *also* in the contexts that determine its validity in speech/text in communication and pragmatic contexts. The assessment is based on the presumption of the intentionality and purposeful nature of the speaker's verbal action and the concept of fact. In this paper, we focus on (a) the functional characteristics of the particle *also* (as a presupposition trigger and updater); (b) the reconstruction of sentence meaning through the commutability of the particle *also* by metalinguistic expressions (explanatory operators, such as 'takisto' (as well), 'aj' (too), 'ani' (neither), 'navyše' (moreover) / 'zároveň' (at the same time) / 'popritom' (along with) / 'okrem toho' (in addition to)); (c) identification of the frameworks of functional polyinterpretation (within the source domains of agreement, comparison and contradiction, and the relationships of cause, conditionality, and admission, etc.), which form the semantic and pragmatic basis of the functioning of the particle *also* and participate in its decoding and encoding. We will analyze and interpret the selected phenomena based on the data collected from the *Slovak National Corpus*. The numerous documents support and clarify the analyzed issues.

Keywords: particle, speaker, presupposition, explanatory operator, endophoric referencing, ellipsis

Článok v skratke:

- Funkčné charakteristiky častice *tiež* v kontexte pragmatickej lingvistiky.
- Potvrdenie oscilácie partikuly *tiež* na intencionálno-konceptuálnom rozhraní zámernosti verbálneho konania hovoriaceho a konceptu faktu.
- Rekonštrukcia zmyslu vety/súvetia prostredníctvom substitúcie častice *tiež* metajazykovými výrazmi (explanačnými operátormi).
- Overenie tzv. zdrojových domén, ktoré slúžia ako sémanticko-pragmatické východisko fungovania partikuly *tiež* a spolupodieľajú sa na jej (de)kódovaní.

1. ÚVOD

Častica *tiež* (s variantom *taktiež*) je v tradičnej systémovej morfológii posudzovaná ako vytyčovacia zdôrazňovacia častica, keďže jej funkciou je upozorňovať na výraz a označovať ho v kontexte za najdôležitejší. Zároveň sa konštatuje významová zhoda s časticami *aj*, *i*, pri zápore s časticou *ani* a upozorňuje sa na skutočnosť, že kým častice *aj*, *i*, *ani* stoja vždy pred modifikovaným výrazom, častica *tiež* býva aj postponovaná (Mistriček 1966, s. 793).¹

¹ Klasifikáciu častíc v akademickej *Morfológii slovenského jazyka* (1966, s. 746 – 806) spracoval Jozef Mistriček.

Nový pohľad na možnosti interpretácie častíc ponúka pragmatická lingvistika. Umožňuje pristupovať k partikulám podstatne viac z pozície hovoriaceho/produktora/podávateľa, než z pozície samotných častíc ako jazykových prostriedkov. Súvisí to napokon so skutočnosťou, že častice sa svojou pragmatickou disponibilitou zaraďujú do súboru primárnych egocentrick (Sokolová 2019). Sú to prevažne jazykové prostriedky slúžiace jednak na vyjadrenie kognitívno-pragmatického postoja hovoriaceho k výpovedi alebo ilokúcii a jednak na kontextualizáciu výpovede. Partikuly nemajú vetnočlenskú platnosť. Vyznačujú sa tvarovou stálosťou, obsahovou ambivalentnosťou, polyfunkčnosťou a polyinterpretačnosťou. Predpokladajú lingvo-komunikačné kompetencie hovoriaceho aj príjemcu. Kooperujú pri indikácii komunikačných funkcií a plnia aj funkciu tzv. hedges, t. j. jazykových prostriedkov modifikujúcich stupeň účasti predikátu alebo nominálnej frázy v zmysle toho, čo je čiastočne pravdivé s ohľadom na isté okolnosti, alebo viac pravdivé, než by sa očakávalo (Brown – Levinson 1987).

Z identifikačnej charakteristiky partikuly *tiež* vyplýva:

(i) projekčná funkcia, čo znamená, že reflektuje perspektívu hovoriaceho, ktorá sa poníma ako hľadisko hovoriaceho, ako subjektívny postoj k faktom². Je to vzťah medzi implicitným individuum (personickým subjektom) a propozičným obsahom zdieľajúcim daný fakt. Hľadisko hovoriaceho môže byť súhlasné (nerozporujúce) alebo nesúhlasné (rozporujúce). Nerozporujúce hľadisko znamená, že hovoriaci prezentuje aktuálne pomenúvané fakty konsenzuálne s bežnou praxou alebo v súlade s vlastným postojom, resp. s postojom iného komunikanta.

(ii) metalingválna funkcia referuje na vzťahy v prehovore/texte, na interpersonálne vzťahy medzi participantmi, na kognitívne procesy a pod. S výstavbou textu súvisí metatextová funkcia, v ktorej častica *tiež* má funkciu kontextualizátora a slúži na zapojenie výpovede do kontextu.

Ako vidieť, partikula *tiež* vykazuje úzku prepojenosť s konceptom hovoriaceho (udalostná projekcia hovoriaceho a jej zdieľanie), s konceptom faktu (čo sa vo vypovedanom zdôrazňuje) a s ideou výstavby prehovoru/textu (ako sa o udalosti vypovedá).

V štúdiu sa zameriame na (a) funkčné charakteristiky častice *tiež*; (b) rekonštrukciu zmyslu vety/súvetia prostredníctvom substitúcie častice *tiež* metajazykovými výrazmi (explanačnými operátormi); (c) overenie tzv. zdrojových domén, ktoré slúžia ako východisko fungovania partikuly *tiež* a ktoré zohrávajú rolu pri jej kódovaní (aj dekódovaní) v rôznych typoch kontextov.

Vybrané javy budeme analyzovať a interpretovať na základe dát získaných zo *Slovenského národného korpusu* – verzia prim-9.0-public-sane (ďalej SNK). Po-

² Fakt je elementárny prvok objektívnej reality, predmet a produkt poznania. Fakt je to, čo je, alebo čo sa deje. Fakt je niečo overené, objektívne jestvujúce (*Slovník súčasného slovenského jazyka*, 2006).

četné doklady majú podporiť a stransparentniť obraz analyzovanej problematiky (podobne postupoval aj J. Mistrik a v kapitole venovanej časticiam uviedol nespočetné množstvo príkladov). V štúdiu budeme v priesečníku produktívnej a interpretačnej línie aplikovať indukívno-deduktívne postupy a štandardné spôsoby deskripcie a klasifikácie s oporou o empiricky dostatočne doložený jazykový materiál.

2. FUNKČNÉ CHARAKTERISTIKY ČASTICE *TIEŽ*

Z funkčného hľadiska sú pre partikulu *tiež* charakteristické najmä tieto skutočnosti: 2.1 častica je „spúšťačom“ presupozície a 2.2 častica má funkciu aktualizátora. Funkčné charakteristiky častice indikujú používanie partikuly s určitými špecifickými cieľmi.

2.1 FUNKCIA „SPÚŠŤAČA“ PRESUPOZÍCIE

Častica v kladných vetách spúšťa kladnú presupozíciu, v záporných vetách spúšťa negatívnu presupozíciu. Presupozície majú vždy povahu sekundárnych propozícií.³ Presupozícia, ktorú spúšťa častica *tiež*, je s primárnou propozíciou paralelná a častica *tiež* vyžaduje, aby paralelná propozícia bola zahrnutá v aktívnom kontexte. D. Abusch (2005, s. 7) zaraďuje časticu *tiež*, podobne ako výrazy *znova/znovu*, *aj*, *ani* a rozštiepené vety (it-cleft), medzi tzv. tvrdé spúšťače (hard triggers) presupozícií.⁴ Ponúka hypotézu, že tvrdé spúšťače zahŕňajú sémantické presupozície v ich sémantických hodnotách, zatiaľ čo jemné spúšťače a pragmatické presupozície, ktoré sa nimi spustia, nie sú zo sémantických presupozícií. Funkciou spúšťača je vyzvať recipienta k vytvoreniu presupozície a k jej identifikácii s propozíciou zahrnutou v kontexte. Presupozícia je splnená, keď recipient v kontexte (súbore zdieľaných predpokladov) identifikuje tú istú propozíciu, ktorá je obsahom presupozície. V opačnom prípade sa recipient pokúsi kontext, resp. presupozíciu modifikovať. V prípade, že neuspeje, presupozícia zlyhá (Veselý 2014, s. 58). Spúšťače presupozícií majú teda povahu operátorov:⁵ ich funkciou je generovanie presupozície z obsahu inej presupozície (Veselý 2014, s. 62). Presupozície, ktoré spúšťa častica *tiež*, tvoria informačné pozadie vety. V tejto súvislosti sa používa výraz *fónová propozícia*, ktorá je nevyhnutná pre interpretáciu vety s časticou *tiež* (Padučeva 1991, s. 317). Je to propozícia, na ktorú sa navrstvuje význam častice *tiež*. Napr.:

³ Neplatí však, že každá sekundárna propozícia je presupozíciou.

⁴ M. Hirschová (2013, s. 137) uvádza tieto častice a adverbiá, ktoré sú spúšťačmi presupozícií: *už*, *ešte*, *tiež*, *len*, *znovu*.

⁵ Termín operátory sa v slovenskej lingvistickej tradícii ponímajú aj ako prostriedky s primárne spájacou funkciou (spojky, relatíva, korelatíva, spojkové výrazy), aj ako indikátory a konstituenty komunikačných funkcií výpovedí (porov. Kesselová 2011).

- (1) *Vtedy otec tiež prišiel dost' rozrušený.* p = „otec prišiel“; „otec bol dost' rozrušený“, „otec prišiel rozrušený aj predtým“, „otec takisto prišiel rozrušený“.

Častica je spúšťačom presupozície, ktorá je spojením explicitnej informácie z výpovede a výstupov procesu usudzovania. Postavenie častice v doklade (1) ukazuje, že častica presuponuje význam *rovnakosti* spôsobu a jej čítanie pripúšťa komutáciu s časticou *takisto*.⁶

- (1b) *Vtedy otec <takisto> prišiel dost' rozrušený.*

Analýza početných dokladov zo *Slovenského národného korpusu* potvrdila, že partikulou *tiež* sa spúšťaajú presupozície v zmysle akcentácie: (a) rovnakého faktu – častica je komutabilná s metajazykovým výrazom <takisto>, (b) pridruženého faktu – častica je zameniteľná výrazom <aj> (v prípade nerozporujúceho hľadiska hovoriaceho), <ani> (v prípade rozporujúceho hľadiska hovoriaceho); (c) sprievodného faktu – častica je analogická s výrazom <navyš> (v prípade vyhodnotenie faktu, ktorý označuje viac ako sa očakávalo), <zároveň> (v prípade vyhodnotenia faktu ako kontemplárneho s iným faktom), <popritom> (v prípade vyhodnotenia faktu ako paralelného s iným faktom), <okrem toho> (v prípade vyhodnotenie faktu ako vyčleniteľného zo súboru). Metavýrazy uplatňujeme v zmysle explanačných operátorov pri rekonštrukcii zmyslu vety/súvetia.

2.2 FUNKCIA AKTUALIZÁTORA

Funkciu aktualizácie možno chápať ako reakciu hovoriaceho na konkrétne fakty v komunikačnej udalosti, ich vyhodnotenie, vysvetlenie a najmä zdôraznenie. Vo funkcii aktualizátora častica stojí tesne pri určovanom výraze alebo utvára (i) konektorické spojenia (*a tiež, ale tiež, preto tiež, akoby tiež, ako keby tiež, hoci tiež, síce tiež*); (ii) prepozičné výrazy s druhotnými predložkami (*tiež v porovnaní s ..., tiež v prípade, tiež v zhode s ..., tiež v súlade s ..., tiež vzhľadom na, tiež v zmysle*); (iii) výrazy s inými časticami (*teda tiež, však tiež, dokonca tiež, ostatne tiež* a pod.). Spojenia reflektujú formálnu, kohéznú spojitosť jazykových prostriedkov na povrchovej rovine. Hovoriaci tak prispieva k lepšej zrozumiteľnosti výpovedí. Tvoria okolie partikuly, „oporné“ výrazy, ktoré motivujú, resp. posilňujú aj jej sémantické čítanie.

Partikula vo funkcii aktualizátora v závislosti od pozície vo vete plní predovšetkým vytyčovaciu, argumentačnú a metatextovú funkciu.

Vytyčovacia funkcia vyplýva z možnosti uplatnenia preferenčného pohľadu hovoriaceho, intenciou ktorého je zdôrazniť istý fakt v podobe fokalizovaného výra-

⁶ Partikula *takisto* je posudzovaná ako vytyčovacia vysvetľovacia častica synonymná s časticou *tiež* (Mistrik 1966, s. 792).

zu alebo fokalizovanej frázy.⁷ Použitie častice je motivované pragmatikou zdôraznenia a v jej pozadí je princíp funkčnej separácie (Dolník 1997). Z pohľadu lexikálneho obsadenia vety, vytyčovacia funkcia častice znamená vysunutie do popredia niektorého jej člena. Pozícia partikuly je pred pomenovaním entity, na ktorej je sémantický akcent. Hovoriaci tak realizuje zreteľové doplnenia, ktorými vyzdvihuje aktuálnosť príslušných faktov. S vytyčovacou funkciou súvisí zacielenosť na sféru (a) mena (doklad 2); (b) vlastností (doklad 3); (c) evaluácie okolností deja (doklad 4); (d) množstva (doklad 5); (e) temporálnych a priestorových okolností deja (doklady 6 – 7); (f) deja (doklady 8 – 9). Partikulou *tiež* sa spúšťajú presupozície v zmysle akcentácie: *rovnakého faktu* (doklady 2 – 4), *pridruženého faktu* (doklady 5 – 7), *sprievodného faktu* (doklady 8 – 9):

- (2) *Otec je tiež elektrotechnik, takže ma dosť podporuje.* ≈ otec je <takisto> elektrotechnik;
- (3) *Druhé miesto je tiež pekné.* ≈ druhé miesto je <takisto> pekné [miesto];
- (4) *Prvý ročník memoriálu vyšiel tiež výborne.* ≈ prvý ročník memoriálu vyšiel <takisto> výborne;
- (5) *Vytypovali sme tiež desať najzanebanejších komunikácií v meste.* ≈ vytypovali sme <aj> desať najzanebanejších komunikácií v meste;
- (6) *To isté sa deje tiež dnes.* ≈ to isté sa deje <aj> dnes;
- (7) *Za svoje filmy dostal viac ako 180 ocenení, a to tak doma, ako tiež v zahraničí.* ≈ ako <aj> v zahraničí;
- (8) *Banka tiež oznámila, že zvýši dividendu v prípade pokračovania pozitívneho trendu.* ≈ banka <navyš>/<zroveň>/<popritom>/<okrem toho> oznámila, že zvýši dividendu;
- (9) *Prieskum tiež potvrdil, že demotivovaní zamestnanci sú menej oddaní svojim zamestnávateľom.* ≈ prieskum <navyš>/<zroveň>/<popritom>/<okrem toho> potvrdil, že demotivovaní zamestnanci sú menej oddaní svojim zamestnávateľom.

Uplatnením ďalších „oporných“ prostriedkov (konjunkcií, druhotných predložiek, partikul) hovoriaci modifikuje významy vety najčastejšie v sumarizačnom, doplnujúcom, korekčnom, hypotetickom a i. zmysle. Vo všetkých uvádzaných dokladoch (10 – 18) sa uplatňuje implikatúra *rovnakého faktu*.

(a) Hovoriaci zdôrazňuje **zhrňujúci** (sumarizačný) charakter ďalšej možnosti. Partikula je funkčne podporená spojeniami *napokon tiež, v konečnom dôsledku tiež*:

- (10) *Túto kolekciu sa napokon tiež podarilo získať do predaja.* ≈ napokon <takisto> podarilo získať do predaja;

⁷ Výraz fokalizovaná fráza sa používa v súvislosti vyčleňovaním vytyčovacích častíc (tiež fokusačných, aktualizáčných, zdôrazňovacích, gradačných častíc; porov. Nekula 2017).

- (11) *V právnej praxi a aj vo verejnosti je pojem konkurzu známy, menej sa však už hovorí o vyrovnaní, ktoré v konečnom dôsledku tiež rieši uspokojenie veriteľov dlžníka.* ≈ v konečnom dôsledku <takisto> rieši;
- (b) Hovoriaci zdôrazňuje **doplňujúci**, explikatívny charakter ďalšej možnosti. Partikula sa používa v spojeniach *teda tiež, dokonca tiež, ostatne tiež*:
- (12) *Navyšovať tieto fondy teda tiež nedáva zmysel.* ≈ teda <takisto> nedáva zmysel;
- (13) *Manželská posteľ je dokonca tiež relatívne mladý „ vynález“, ktorý je typický len pre západné kultúry.* ≈ dokonca <takisto> relatívne mladý „vynález“;
- (14) *Antropologické analýzy boli ostatne tiež veľmi zaujímavé.* ≈ ostatne <takisto> veľmi zaujímavé;
- (c) Hovoriaci zdôrazňuje **opravný** (korekčný), resp. eventualitný charakter ďalšej možnosti. Partikula sa uplatňuje v spojeniach *vlastne tiež, respektíve tiež*:
- (15) *Moja manželka je vlastne tiež lekárka a preto ma aj v mnohých týchto veciach úplne podporuje.* ≈ vlastne <takisto> lekárka;
- (16) *Bezpečnostná rada potvrdila svoju pripravenosť prehodnotiť tieto opatrenia resp. tiež zväziť nariadenie ďalších opatrení.* resp. <takisto> zväziť nariadenie ďalších opatrení;
- (d) Hovoriaci zdôrazňuje **hypotetický** charakter ďalšej možnosti. Partikula je funkčne podporená spojením *či tiež, akoby tiež*:
- (17) *Otázka, či tiež padne aj vláda alebo nie, však zostáva otvorená.* ≈ či <takisto> padne aj vláda alebo nie;
- (18) *Čas na Olympijskom štadióne, ten skutočný, vesmírny, sa akoby tiež zastavil.* ≈ akoby <takisto> zastavil.

Argumentačná funkcia vyplýva zo skutočnosti, že častica *tiež* je jedným z prostriedkov bežnej argumentácie. Hovoriaci ňou dáva do popredia fakty a udalosti, ktorým prisudzuje subjektívnu validitu. Tie odrážajú jednak jeho mienku a jednak jeho požiadavky. Zámerom hovoriaceho je argumentovaním v prospech vlastného postoja ovplyvniť mienku adresáta. Hovoriaci uplatňuje princíp prezumpcie poznania, teda predpokladá, že adresát pozná empirické fakty relevantné pre myšlienku, ktorú vyslovený výrok oznamuje (Strawson 1999, s. 378). J. Kesselová (2011, s. 214) v súvislosti s argumentačnou expanziou témy konštatuje, že súvisí s komunikačnou funkciou zdôvodňovania (úsilia preukázať alebo dokázať platnosť tézy) alebo uisťovania adresáta o pravdivosti obsahu, ktorý sa javí nepravdepodobný, v rozpore s doterajšou skúsenosťou alebo sa vníma ako nepríjemný. Hovoriaci vyjadruje v rozličných odtienkoch prejav svojej vôle.

(a) Význam **zdôvodňovania** je akoby konfiguráciou významov cieľa, účelu a zreteľa. Zdôvodňovanie má zvyčajne za úlohu presvedčiť adresáta o správnosti

postoja. Dôvod je to, o čo opierame svoje rozhodovanie, konanie, myslenie. Mentálne je daný snahou komentovať isté skutočnosti optikou vlastných subjektívnych názorov, skúseností a záujmov. Zdôvodňovanie býva podporované gramatickými aj pragmatickými prostriedkami: konjunkciami a partikulami: *preto tiež, však tiež, teda tiež, predsa tiež, tak tiež, veď tiež* a i. Častica podporuje implikatúry (i) *rovnakého faktu* (doklady 19 – 20) a (ii) *pridruženého faktu* (doklady 21 – 23):

- (19) *Energetické firmy sa však tiež netaja, že očakávajú z nárastu cien elektrickej energie aj rast vlastných tržieb.* ≈ energetické firmy sa však <takisto> netaja, že...;
- (20) *Každodenný život predsa tiež prináša rôzne humorné situácie a zábavu.* ≈ každodenný život predsa <takisto> prináša rôzne humorné situácie a zábavu;
- (21) *Naša nemocnica je najväčším odberateľom zásob krvi, preto tiež chceme podporiť bezplatné darcovstvo a byť príkladom pre verejnosť.* ≈ preto <aj> [my] chceme podporiť bezplatné darcovstvo;
- (22) *Nelámeme palicu ani nad touto sezónou, veď tiež patrí do tohto horizontu.* ≈ veď <aj> [ona] patrí do tohto horizontu;
- (23) *Na druhej strane máme depozity v bankách, ktoré sú rovnocenné s bankovkami a teda tiež plnia úlohu peňazí.* ≈ a teda <aj> [oni] plnia úlohu peňazí;

(b) Význam **uist'ovania** odráža zámer hovoriaceho uviesť také dôvody, ktoré uistia adresáta o správnosti rozhodnutia, opodstatnenosti názorov a pod. Hovoriaci vyjadruje postoj so zreteľom na istotnú modalitu a postuluje platnosť propozície ako ukotvenú vo vlastnom skúsenostnom komplexe. Ak uistenie sprevádza neistota, signalizujú ju partikuly (*asi tiež, zrejme tiež*). V kontexte uist'ovania partikula *tiež* má obsahové použitia korešpondujúce s výrazmi *určite tiež, nepochybne tiež, bezpochyby tiež, nesporne tiež* (porov. konštatovanie: *tiež* tu vyjadruje istý stupeň istoty tvrdenia; Mistrík 1966, s. 781). Častica aktivuje implikatúry (i) *rovnakého faktu* (doklady 24 – 25) a (ii) *pridruženého faktu* (doklady 26 – 27):

- (24) *Tretie miesto doma je však nepochybne tiež veľkým úspechom.* ≈ tretie miesto doma je však nepochybne <takisto> veľkým úspechom;
- (25) *Pre nových návštevníkov to bude nesporne tiež silný estetický zážitok.* ≈ pre nových návštevníkov to bude nesporne <takisto> silný estetický zážitok;
- (26) *Záujem bude určite tiež o ukážky z repertoáru prešovských mažoretiek.* ≈ záujem bude určite <aj> o ukážky...;
- (27) *Sú to bezpochyby skvelé a múdre verše; bezpochyby tiež vyjadrujú pravdu.* ≈ bezpochyby <aj> [oni] vyjadrujú pravdu.

(c) Význam **presvedčovania** (persuázie) odráža zámer hovoriaceho uviesť také dôvody, ktoré presvedčia adresáta o správnosti rozhodnutia, opodstatnenosti názo-

rov a pod. V kontexte presvedčovania hovoriaci vyjadruje jednak pevné presvedčenie o dôležitosti, potrebe, vhodnosti niečoho (doklady 28 – 32) a jednak niečím podmienené presvedčenie o necesivite, posibilite niečoho (doklady 33 – 35). Konštrukcie (*tiež je potrebné, tiež je dôležité, tiež je vhodné, tiež je možné, tiež je nutné*) odrážajú zvýšenú intenzitu hodnotiaceho postoja hovoriaceho a navodzujú implikáciu *sprievodného faktu*:

- (28) **Tiež je potrebné** analyzovať možné príčiny súčasného stavu a vývoja v doprave. ≈ <navyš>/<zároveň>/<popritom>/<okrem toho> je potrebné;
- (29) **Tiež je dôležité** si uvedomiť, že platová úroveň západnej a východnej Európy sa bude čoraz viac približovať.
- (30) **Tiež je vhodné**, aby profesionálny elektrikár skontroloval elektrické vedenie.
- (31) **Tiež je tu možné** naraziť na ojedinelý druh vodnej korytnačky, ktorá je zákonom chránená.
- (32) **Tiež je nutné** obmedziť výbery malých súm a transakcie v pobočkách.

Vyjadrenie podmienenia sa spája so stimulovaním dobrovoľnosti a upozadením kategorickosti:

- (33) **Tiež by bolo potrebné** zverejniť čím skôr ostatné dokumenty. ≈ <navyš>/<zároveň>/<popritom>/<okrem toho> by bolo potrebné...;
- (34) **Tiež by bolo vhodné** definovať spoluprácu s občianskou spoločnosťou a mimovládnyimi organizáciami.
- (35) **Tiež by bolo možné** definovať priateľskosť ako mieru nášho záujmu o ľudí a citu k ich potrebám.

Ako píše J. Dolník (2013), „pragmatika presvedčovania má činnostný a znalostný aspekt. Činnostného aspektu sa dotýka otázka, čo sa deje pri presvedčovaní, t. j. keď X pôsobí argumentmi na osobu Y, aby Y uznal, že niečo je pravdivé, dobré alebo nevyhnutné (resp. naopak), kým na znalostnú stránku sa vzťahuje otázka, o aké znalostné predpoklady sa opierajú aktéri presvedčovania“ (Dolník 2013, s. 322).

V komentárových konštrukciách typu *je tiež dôležité/nie je tiež dôležité, je tiež vhodné/nie je tiež vhodné, je tiež správne/nie je tiež správne* sa presadzuje implikácia akcentovania *rovnakého faktu*:

- (36) **Je tiež dôležité**, aby sa výsledky vedy dostali verejnosti aj písomnou formou. ≈ je <takisto> dôležité, aby...;
- (37) **Je tiež správne**, ak mesto trvá na tom, že bude mať k všetkým dlžníkom rovnaký prístup. ≈ je <takisto> správne, ak...;
- (38) **Nie je tiež vhodné**, keď majiteľ bytu začne demontovať staré okná až potom, keď je dom zateplený. ≈ nie je <takisto> vhodné, keď... .

Metatextová funkcia súvisí s výstavbou prehovoru/textu, v ktorej častica *tiež* má indexujúcu, komprimačnú a kontinuačnú funkciu. Ich uplatňovanie si vyžaduje, aby hovoriaci rešpektoval asimilačný aspekt princípu kongruenčnej adaptácie v danom komunikačnom alebo textovom rámci. J. V. Padučeva (1991, s. 316) hovorí o syntaktike častice *tiež*, ktorá spočíva v tom, že komponent príslušného zmyslu musí byť obligatórne prítomný v predchádzajúcom kontexte. Častica *tiež* je nástrojom zhustovania textu a účinne kombinuje vnútrotextové (endoforické) odkazovanie a elipsu (problematike pravidiel tvorby koncíznych textov sa venoval Gahér a kol. 2019).

(a) Indexujúca funkcia znamená ukazovanie na jednotlivé komponenty (fakty) prehovoru/textu, ale aj aktuálnej komunikačnej situácie, diskurzu, resp. kontextu v najširšom zmysle. Podieľa sa na súdržnosti viet v texte. Plní funkciu nadväzovacieho prostriedku (konektora) a endoforického odkazovania. V jej základe je koncept rekurzívnosti istého faktu – ide o jazykovo uchopenú schopnosť návratu k faktu a jeho rozvíjanie.

(b) Komprimačná funkcia sa využíva na produkciu koncízneho prehovoru/textu. Týka sa endoforického zhustovania. Ide najmä o rôzne typy elipsy. Napr. podmienkou uplatnenia kontextovej elipsy v dokladoch (39 – 41) je identická činnosť (totožnosť deja) dvoch rôznych subjektov:

(39) *Usmievam sa. Dievča vedľa mňa tiež.* ≈ usmievam sa [ja]; <aj> dievča vedľa mňa [sa usmieva];

(40) *On nechápal, a ja tiež nie.* ≈ on nechápal a <ani> ja [som nechápal].

Elidovaný predikát sa využíva vo vetách majúcich charakter dôvetku:

(41) *Zasmial sa. Ja tiež.*

(c) Kontinuačná funkcia sa reflektuje v linearizácii a postupnosti viet v širšom súbore viet. Súvisí so sukcesívnou interpretáciou faktov. Je súčasťou pokračujúcej vety a prevažne navodzuje implikatúru *sprievodného faktu*:

(41) *Na súde ale zároveň vyhlásil, že nemal žiadnu vedomosť o tom, že sú bloky falošné. Tiež dodal, že od kolegu nikdy nezobral žiadne peniaze.* ≈ <navyš>e/<zároveň>/<popritom>/<okrem toho> dodal, že...;

Partikulu *tiež* charakterizuje kontextová závislosť, ktorá môže byť silná alebo slabá.

Silná kontextová závislosť predpokladá, že celá veta s partikulou *tiež* je v naratívnej anaforickej s predchádzajúcou vetou/vetami a vyňatá z kontextu stráca zmysel. Partikula je súčasťou anaforickej kontextovej elipsy a má koncovú pozíciu:

(42) *Ked' som sa vrátil, bola hore a usmievala sa na mňa. Pripravila raňajky a ja som sa usmieval tiež.*

(42a) ^{??}*Pripravila raňajky a ja som sa usmieval tiež.*

Je to tým, že v prípade dvoch rozdielnych subjektov činnosti platí zásada, že v rámci jednej vety oba subjekty musia vykonávať rovnakú činnosť. V dokladoch

(43 – 47) partikula *tiež* sprevádza elipsu rémy a subjekty sú vyjadrené dvoma osobnými deiktikami (doklad 43), osobným deiktikom a konkrétnym substantívom (44), resp. dvoma konkrétnymi substantívami (45):

(43) *Ona fantazirovala, ja tiež.* ≈ ona ↔ ja;

(44) *Ronila som krokodílie slzy, sesternica tiež.* ≈ ja ↔ sesternica;

(45) *Šaty robia človeka – auto tiež.* ≈ šaty ↔ auto;

V prípade jedného subjektu vykonávajúceho rovnakú činnosť, podmienkou je diferenciácia na časovej osi:

(46) *Na raňajky nám gazda nalial po pohárik a večer tiež.* ≈ na raňajky ↔ večer;

(47) *Vždy som všade prišla na sekundu presne a vtedy tiež.* ≈ vždy ↔ vtedy.

Slabá kontextová závislosť vyplýva zo skutočnosti, že partikula môže byť síce z výpovede vypustená bez toho, aby sa zmenila platnosť jej propozičného obsahu, ale zmení sa jej čítanie. Použitie partikuly *tiež* v dokladoch (48 – 49) ponúka dve alternatívne čítania: (a) afirmatívno-gradačné čítanie; (b) adverzatívno-gradačné čítanie. Veta bez častice *tiež* má buď konštatačné (doklad 48a) alebo taxatívne čítanie (doklad 49a):

(48) *Skalica je tiež kráľovským mestom.* ≈ Skalica je aj kráľovským mestom; veta má afirmatívno-gradačné čítanie; ≈ Skalica je nielen mestom, ale je aj kráľovským mestom; veta má adverzatívno-gradačné čítanie;

(48a) *Skalica je kráľovským mestom.* ≈ Skalica je kráľovské mesto; veta má konštatačné čítanie.

(49) *Okrem toho má v ponuke mliečne výrobky, minerálky, múku, cestoviny, tiež čaj, konzervy či rôzne pochutiny.* ≈ v ponuke má mliečne výrobky, minerálky, múku, cestoviny, <a aj> čaj, konzervy či rôzne pochutiny; veta má afirmatívno-gradačné čítanie; ≈ v ponuke má <nielen> mliečne výrobky, minerálky, múku, cestoviny, <ale aj> čaj, konzervy či rôzne pochutiny; veta má adverzatívno-gradačné čítanie;

(49a) *Okrem toho má v ponuke mliečne výrobky, minerálky, múku, cestoviny, čaj, konzervy či rôzne pochutiny.* ≈ v ponuke má mliečne výrobky, minerálky, múku, cestoviny, čaj, konzervy či rôzne pochutiny; veta má taxatívne (enumeráčné) čítanie.

Vety s časticou *tiež* korešpondujú s uplatnením postulátu spôsobu („Vyjadruj sa jasne.“) a postulátu relevancie („Buď relevantný so zreteľom na okolnosti prehovoru.“). Vety bez častice *tiež* viac korešpondujú s uplatnením postulátu kvantity („Povedz len toľko, koľko je nutné.“).

3. ZDROJOVÉ DOMÉNY PARTIKULY *TIEŽ*

Zdrojové domény slúžia ako sémanticko-pragmatické východisko fungovania partikuly *tiež* a zohrávajú rolu pri jej kódovaní v rozličných typoch syntaktických

štruktúr. Zdrojové domény majú relačnú podstatu. Tvoria sieť vzťahov, ktoré vedú ku konkrétnej realizácii častice. Častica nepatrí iba výrazu, ktorý modifikuje, ale vzťahuje sa na kontext a na mimojazykovú situáciu a súčasne predostiera hľadisko podávateľa, hovoriaceho. Časticou *tiež* hovoriaci zdieľa posudzovanie vzájomnej prepojenosti faktov. Nazdávame sa, že v centre je jeho prirodzená orientácia na základe konceptuálnych a empirických znalostí povahy vzťahov zhody, porovnávania a protikladu a tiež vzťahov príčiny, podmienenosti a prípustky a i.

Vzťahy zhody (ekvivalencie) predstavujú plynulú škálu, na ktorej jednom konci stojí identita faktov a na druhom ich podobnosť. Fakty spája spoločná sémantická črta, ktorá si nevyžaduje vyjadrenie ani ekvivalentnej vlastnosti ani implikáciu miery ekvivalentnosti.

Častica odkazuje na tú zhodu, ktorá je implicitne prítomná a vzťahuje sa na explikáciu faktov udalostí a nie na celé udalosti (porov. Padučeva 1991, s. 321).

(a) Hovoriaci zdôrazňuje **rozširujúci** charakter ďalšieho faktu. Partikula dáva do súvisu východiskový a nový fakt (údaj), a tým navodzuje implikáciu *sprievodného faktu*:

(50) *Novinárom tiež oznámil, že všetci členovia výboru naprieč politickým spektrom vyšetrovanie podporujú.* ≈ novinárom <navyš>/<zároveň>/<popritom>/ <okrem toho> oznámil, že...;

Partikula je funkčne usúvzťažnená s konjunkciami *a tiež, ale tiež*. Adícia sa modifikuje na priradenie komplementárneho (konceptuálneho alebo procesuálneho) faktu do jedného udalostného celku:

(51) *Naraz pochopíte, že stará láska nehrdzavie, a tiež zistíte, že sa to nejakou komplikuje.* ≈ a <navyš>/<zároveň>/<popritom>/<okrem toho> zistíte, že...;

(52) *Bolo mu jasné, že ho nenávidí, ale tiež si uvedomoval, že ju priťahuje.* ≈ ale <navyš>/<zároveň>/<popritom>/<okrem toho> si uvedomoval, že...;

Okolnostné súvislosti môžu byť explicitne posilnené výrazmi *zároveň tiež, navyše tiež, popritom tiež* a vtedy sa presadzuje implikácia akcentovania *pridruženého faktu*:

(53) *Turisti sa zaujímajú najviac o pozoruhodnosti v regióne a zároveň tiež o možnosti ubytovania.* ≈ a zároveň <aj> o možnosti ubytovania;

(54) *Zrušením nejakého úradu sa problém fiškálnej nerovnováhy nevyrieši a navyše tiež postihne ľudí, ktorí v ňom pracujú.* ≈ a navyše <aj> postihne ľudí;

(55) *V rámci štúdia pomáhala katedre s organizáciou podujatí, administráciou webových stránok a popritom tiež publikovala pravidelne v IT časopisoch a aktívne blogovala.* ≈ a popritom <aj> publikovala;

Rematické postavenie partikuly v dokladoch (56 – 57) signalizuje, že je ešte niekto, kto vykonáva rovnakú činnosť. Častica *tiež* odkazuje na ďalší, tacitný subjekt deja, napr.:

(56) *Premiér to určite vie tiež.* ≈ vie to <aj> premiér; premiér a ešte niekto;

(57) *Primátor Považskej Bystrice si to myslí tiež.* ≈ myslí si to <aj> primátor Považskej Bystrice; primátor a ešte niekto.

(b) Hovoriaci akcentuje **enumeráčny** charakter ďalšieho faktu (ďalších faktov). Enumerácia v jednom výpovednom celku navodzuje zlučovací pomer medzi viacerými faktami. V pozadí sú konjunktívne sémantické vzťahy a kumuláciu umožňuje neprotirečivosť faktov v rámci jednej udalosti, spolunáležitosť propozičných obsahov, takže majú charakter akoby strohého výpočtu. Partikula *tiež* otvára možnosti explicitnej enumerácie. Aktivuje implikaturu *pridruženého faktu*. V kladných vetách má obsahové použitia korešpondujúce so spojku *aj*. Zvýrazňuje príslušného člena, resp. členov vo výpočte viacerých prvkov:

(58) *Okrem ukrajinčiny hovorí rusky a poľsky, ovláda tiež taliansky, anglický, nemecký jazyk a starú gréčtinu.* ≈ ovláda <aj> taliansky, anglický, nemecký jazyk a starú gréčtinu;

(59) *Na vianočnom koncerte vystúpili, samozrejme, aj speváci – sólisti, tiež keyboardisti, klaviristi, žiaci na dychových či sláčikových nástrojoch a podobne.* ≈ na vianočnom koncerte vystúpili speváci – sólisti, <aj> keyboardisti, klaviristi, žiaci na dychových či sláčikových nástrojoch a podobne;

(60) *Agentúra si osobitne všíma významné oslabenie trhu v strednej a východnej Európe a Rusku a tiež v Írsku.* ≈ agentúra si všíma významné oslabenie trhu v strednej a východnej Európe, Rusku a <aj> v Írsku.

V záporných vetách sa funkčne neodlišuje od spojky *ani*⁸:

(61) *Na návštevu ku mne nepríde ani moja ťažko chorá matka, pretože po schodoch by nevládala vyjsť. Staršia dcéra s mojím maličkým vnúčikom tiež nepríde, pretože sa bojí, aby neochorel.* ≈ na návštevu nepríde <ani> matka, <ani> staršia dcéra.

Enumerácia faktov smeruje k vytvoreniu komplexnejšej prezentácie komunikovanej udalosti a je východiskom pre ich taxatívny výpočet.

(c) Hovoriaci zdôrazňuje **eventualitný** charakter ďalšieho faktu (ďalších faktov). Partikula je funkčne podporená spojeniami *alebo tiež*, *inak tiež*, *ináč tiež*, resp. *tiež* a navodzuje implikaturu *pridruženého faktu*:

(62) *Jedlá s kari korením chutia omnoho lepšie, ak sa pridá do jedla aj trochu citrónovej šťavy alebo tiež nadrobno nakrájané zrelé kyslejšie jablko.*

(63) *Rovnako sa za rizikové faktory považujú napríklad stres, psychické problémy alebo tiež cukrovka.*

⁸ Skutočnosť, že pri zápore sa významovo zhoduje s časticou *ani*, explicitne zdôrazňuje aj J. Mistrík (1966, s. 793).

(64) *Veľká pyramída (alebo tiež Cheopsova či Chufuova pyramída) v Gíze je jediným zachovaným zo starovekých siedmych divov sveta.*

(65) *Hluchavka biela, alebo inak tiež hluchá prhl'ava, mŕtva žihl'ava či medulka, sa navonok podobá prhl'ave, ale nepŕhli.*

Eventualita je ponukou na výber z možností, z ktorých buď platí len jedna (realizuje sa vzťah eventualita – disjunkcia), alebo sú v platnosti všetky (realizuje sa vzťah eventualita – konjunkcia). V doklade (62) ide o disjunktívny vzťah (buď citrónová šťava alebo kyslejšie jablko), v doklade (63) sa uplatňuje konjunkcia (stres, psychické problémy aj cukrovka). V dokladoch (64 – 65) ide o rovnocennosť komponentov: *Veľká pyramída = Cheopsova pyramída = Chufuova pyramída*; *hluchavka biela = hluchá prhl'ava = mŕtva žihl'ava = medulka*. Tento typ vzťahu sa využíva najmä pri špecifikácii intralingválnej, resp. interlingválnej korelácie výrazov. Zámerom hovoriaceho je dosiahnutie referenčnej presnosti a úplnosti.

(d) Hovoriaci poukazuje na **inkluzívny**, resp. **exkluzívny** charakter ďalšieho faktu. Fakty spája význam príslušnosti, možnosti vyskytovania sa v rámci istého súhrnu. Inklúzia sa spája s integráciou a anticipuje včleňovanie do počtu, súboru kompatibilných entít, resp. do spoločnej nadradenej kategórie. Častica podporuje implikáciu rovnakého faktu:

(66) *Tretiaci sa tiež zapojili do tvorivej dielne.* ≈ tretiaci sa <takisto> zapojili do tvorivej dielne;

(67) *Ku komfortu v kabíne patrí tiež vhodne tvarovaný a výškovo nastaviteľný volant.* ≈ ku komfortu v kabíne patrí <takisto> volant;

Exklúzia vyjadruje delimitáciu, vyčleňovanie z počtu, súboru entít, resp. zo spoločnej nadradenej kategórie:

(68) *Ďalší kandidáti tiež nepatria medzi výrazných favoritov.* ≈ ďalší kandidáti <takisto> nepatria medzi výrazných favoritov;

(69) *Povolanie lodníka nie je tiež typickým kysuckým remeslom.* ≈ povolanie lodníka nie je <takisto> typickým kysuckým remeslom.

Vzťahy porovnávania sa uplatňujú vtedy, ak hovoriaci upozorňuje na komparačný charakter ďalšieho faktu. Partikula dáva do súvisu porovnateľné parametre entít na základe spoločného znaku (*tertium comparationis*).

(70) *Škorce napodobňujú tiež výborne a nie je zriedkavé, že si osvoja aj zvonenie mobilov.* ≈ škorce napodobňujú <takisto> výborne (porovnávaný parameter: spôsoby napodobňovania);

(71) *Veľkosťou sa sluka ponáša na jarabicu, tiež má pomerne robustné telo.* ≈ sluka sa ponáša na jarabicu, <takisto> má pomerne robustné telo (porovnávaný parameter: robustnosť tela);

Na pozadí vzťahov porovnávania častica *tiež* rozvíja vetu ako špecifikačná parentéza:

- (72) *Poslednú medailu z ME, tiež bronzovú, doniesol pred tromi rokmi.* ≈ poslednú medailu z ME, <takisto> bronzovú, doniesol pred tromi rokmi (porovnávaný parameter: bronzová medaila);
- (73) *Mirkovi prišiel zablahoželať aj otec Milan Kubík, tiež bývalý futbalista, ktorý je na svojho syna patrične pyšný.* ≈ <takisto> bývalý futbalista (porovnávaný parameter: futbalista);
- (74) *Bola som študentka a s vtedajším priateľom, tiež študentom, sa nám podarilo zarobiť si na dovolenku pri mori.* ≈ <takisto> študent (porovnávaný parameter: študent);
- (75) *Kto urobí ešte niekoľko krokov, narazí na recepciu, kde je nápis, samozrejme, tiež v azbuke.* ≈ <takisto> v azbuke (porovnávaný parameter: písmo v azbuke).

Špecifikáciou zreteľových určení, ktoré vymedzujú, z hľadiska čoho sa opisovaný fakt dostáva do vzťahu porovnávania, sa prostredníctvom druhotných predložiek⁹ explicitne deklaruje aspekt komparovania:

- (76) *Niektoré ustanovenia sú tiež v rozpore s dohovormi Medzinárodnej organizácie práce.* ≈ sú <takisto> v rozpore s dohovormi;
- (77) *Rozpočet Generálnej prokuratúry je tiež v porovnaní s týmto rokom vyšší.* ≈ je <takisto> v porovnaní s týmto rokom vyšší;
- (78) *Zlato tiež na rozdiel od ostatných komodít funguje ako zaistovací (hedgeový) nástroj v prípade nestability akciových alebo menových trhov.* ≈ zlato <takisto> na rozdiel od ostatných komodít;
- (79) *Mediátor musí postupovať v zhode so zákonom, a tiež v zhode s uplatňovaním spravodlivosti v konkrétnych prípadoch.* ≈ a <takisto> v zhode s uplatňovaním spravodlivosti.

Vzťahy protikladu vyjadrujú, že sa nejaký obsah popiera a iný potvrdzuje. Hovoriaci prezentuje koexistujúce fakty ako vzájomne nekompatibilné, kontrastné alebo kontroverzné. Výsledkom je inkongruencia, protikladné posudzovanie, protirečenie (kontradikcia). Jej funkciou je poukázať na dištinktivnosť kategórií, ktorá vyplýva z disjunktívnych sémantických vzťahov medzi faktami. Predpokladá taký disjunktívny vzťah, v ktorom jedna entita je akoby akceptovaná a druhá je viac preferovaná. Protikladnosť explicitne vyjadrujú spojenia *ale tiež, lenže tiež*.

⁹ Frekvenčná distribúcia partikuly *takisto* s uvedenými druhotnými predložkami je veľmi nízka, porov. *takisto v rozpore s* (8 dokladov), *takisto v porovnaní s* (5 dokladov), *takisto na rozdiel od* (3 doklady), *tiež v zhode s* (2 doklady).

(a) Hovoriaci predostiera **obmedzovací**, limitný charakter ďalšej možnosti. Spojenia *ale tiež len*, *ale tiež iba* v kontexte kvantifikujúcich výrazov špecifikujú objem deja ako minimálny, vydeľuje jeden prípad z väčšieho množstva, obmedzuje niečo na daný prípad. Častica *tiež* má intrapozíčné postavenie.¹⁰ Vyjadruje obmedzenie platnosti obsahu prvej vety, presnejšie – obmedzujúcu podmienku opaku. Použitie častice *tiež* implikuje odchýlku od očakávanej miery vlastnosti, či okolností pomenovaných v propozícii. Partikula navodzuje implikatúru *rovnakého faktu*:

(a) mierne odporovací postoj s odtienkom obmedzenia, koncesívnosti:

(80) *Bola to zábava, ale tiež len na pár rokov.* ≈ ale <takisto> len na pár rokov;

(81) *V 72. minúte predviedol skvelý individuálny únik Messi, trafil ale tiež iba tyč.* ≈ trafil ale <takisto> iba tyč;

(b) mierne odporovací postoj s odtienkom podmienenosti:

(82) *Výčitka by to bola rozumná, ale tiež len čiastočne.* ≈ ale <takisto> len čiastočne;

(83) *Dalo by sa konštatovať, že sú výnimoční, ale tiež iba do určitej miery.* ≈ ale <takisto> iba do určitej miery;

(c) odporovací vzťah s odtienkom prípustky dosahovaný pomocou distribuovaných reduplikovaných operátorov *síce* – *ale*:

(84) *Sú to síce zločinci, ale tiež len ľudia.* ≈ ale <takisto> len ľudia;

(b) Hovoriaci zdôrazňuje **gradačný** charakter ďalších faktov, ktorý sa postupne zvyšuje, zväčšuje, zosilňuje, narastá. V kladných vetách pozorujeme koreláciu spojení *ale tiež*, *ba tiež* so spojením *ale aj*, *ba aj* a zvýraznenie pripojených výpovedných obsahov. Partikula aktivuje implikatúru *pridruženého faktu*:

(85) *Od prvých slov rozhovoru bolo zrejmé, že ide o energickú, ale tiež rozhl'adenú dámu.* ≈ ale <aj> rozhl'adenú dámu;

(86) *Nebol len chýrny gymnastom, ale aj trénerom, medzinárodným rozhodcom, ba tiež prezidentom ruského zväzu a direktorom gymnastickej školy.* ≈ ba <aj> prezidentom ruského zväzu;

V záporných vetách je korelácia *ale tiež*, *ba tiež* so spojením *ale ani*. Taxatívne vymenúvanie činností alebo faktov značí odstupňovanie:

(87) *Nejedol, nepil, nefajčil, ale tiež sa neusmial, stále bol nervózny a podráždený.* ≈ ale <ani> sa neusmial;

Adverzatívno-gradačný obsah sa dosahuje pomocou korelatívnych operátorov *nielen* – *ale tiež*, *iba* – *ale tiež* a reduplikovaných operátorov *aj* – *aj*. Vyjadruje rozšírenie platnosti obsahu prvej vety, presnejšie – rozširujúcu podmienku opaku:

(88) *Príčiny chorôb sú nielen individuálne, ale tiež sociálne.* ≈ ale <aj> sociálne;

¹⁰ Zmenená pozícia komponentov **ale len tiež* nie je adekvátna a ani doložená.

(89) *Nebolo to **iba** predstavenie najlepších športovcov sveta, **ale tiež** ukážka základných športových hodnôt, ktorá v našich ľuďoch vyvolala športové nadšenie.* ≈ ale <aj> ukážka základných športových hodnôt, ktorá... .

Partikuly *nielen, iba* signalizujú obmedzenú platnosť deskripcie v prvej vete, ktorá je prostredníctvom častice *tiež* doplnená, rozšírená o ďalšie, nové deskripcie.

(c) Hovoriaci zdôrazňuje **korekčnú** vlastnosť ďalšej možnosti. Realizuje sa prostredníctvom spojení *ale tiež, no tiež, avšak tiež*. Korekčné *ale* si spravidla vyžaduje súvetnú negáciu:

(90) *Obezita môže mať veľa príčin, **ale tiež** to neznamená, že obézni ľudia majú náchylnejší tráviaci systém.* ≈ ale <takisto> to neznamená, že...;

Konfrontačno-korekčný charakter s odtienkom prípustky majú doklady (91 – 92), vyjadrujúce korektúru očakávania:

(91) *Čierna farba znamená smrť, **avšak tiež** aj odhodlanie.* ≈ avšak <navyššie>/<zároveň>/<popritom>/<okrem toho> aj odhodlanie;

(92) *Messi je skvelý hráč, takmer nikdy nestratí loptu. **Ibaže tiež** urobil niekoľko faulov a rozhodca proti nemu nikdy nič neodpísal.* ≈ ibaže <aj> [on] urobil niekoľko faulov.

Implicitný adverzatívno-korekčný postoj participanta₂ v doklade (93) vyplýva z disproporcie názorov medzi účastníkmi rozhovoru ohľadom členov rodiny. Hovoriaci vyjadruje námietku pod pláštikom súhlasu (porov. Bulygina – Šmeľov 1997):

(93) Participant₁: – *My sme tvoja rodina!*

Participant₂: – *Silvia je **tiež** moja rodina.* ≈ Silvia je <takisto> moja rodina.

Vzťahy príčiny reflektujú kauzálny¹¹ charakter ďalšieho faktu. Vety majú spravidla povahu explanácie, cieľom ktorej je sformulovaná odpoveď na otázku *Prečo tiež?*

(94) *Prečo ste sa teraz takto rozhodli? **Prečo tiež** neurobíte výberové konanie, ale dohodnete sa s prvou firmou, ktorá vás osloví?* ≈ prečo <takisto> neurobíte výberové konanie...;

(95) *Ponúka sa otázka, **prečo tiež** nenechať na súkromného investora riziko zlého odhadu vývoja dopytu po elektrine, vývoja jej ceny, prípadne odhadu vývoja cien emisných povoleniek.* ≈ prečo <takisto> nenechať na súkromného investora riziko...;

(a) Hovoriaci reflektuje **dôvodový** charakter ďalšieho faktu (ďalších faktov):

(96) *Všetci zdvihli ruku, tak som ju zdvihol **tiež**.* ≈ všetci zdvihli ruku, tak som ju zdvihol <aj> [ja].

¹¹ Vzťah príčinnej závislosti medzi udalosťami **P** a **U** možno vymedziť aj takto: udalosť **P** je príčinou udalosti **U** vtedy a len vtedy, keď platí, že ak by nedošlo k udalosti **P**, nedošlo by ani k udalosti **U** (<https://beliana.sav.sk/heslo/kauzalita>; cit. 11. 02. 2021).

Obsahová aj syntaktická linearizácia oboch faktov nie je totožná. Syntaktická linearizácia má poradie: premisa (explanans): *všetci zdvihli ruku*, záver (explanandum): *zdvihol som ruku*. Obsahová linearizácia oboch faktov má poradie: záver (explanandum): *zdvihol som ruku*, premisa (explanans): *všetci zdvihli ruku*.

Daný typ vzťahu v zmysle kauzálneho nexu sa uplatňuje najčastejšie v súčinnosti so spojeniami partikuly a konjunkcií *lebo tiež*, *pretože tiež*, *keďže tiež* alebo partikuly s druhotnými prepozíciami *tiež vďaka*, *tiež kvôli*, *tiež z dôvodu*:

(97) *Spolužiačkine slová ho potešili, lebo tiež bol sklamaný konzervatóriom.* ≈ spolužiačkine slová ho potešili, lebo <aj> [on] bol sklamaný konzervatóriom;

(98) *Likvidujú sa kluby, pretože tiež nemajú peniaze.* ≈ pretože <ani> [oni] nemajú peniaze;

(99) *Verdikt včera nechcel komentovať, keďže tiež ešte nemá písomné odôvodnenie.* ≈ keďže <ani> [on] ešte nemá písomné odôvodnenie;

(100) *Kaštieľ bol známy tiež vďaka rádu františkánov a význačným hudobníkom.* ≈ kaštieľ bol známy <aj> vďaka rádu františkánov;

(101) *Vymáhať daňové nedoplatky sa nepokúsili tiež kvôli možným súdnym problémom.* ≈ vymáhať daňové nedoplatky sa nepokúsili <ani> kvôli možným súdnym problémom;

(102) *Prózy Dušana Mitanu mám rád tiež z toho dôvodu, že narába úsporne so slovom, pričom každé má svoju „epickú“ platnosť a váhu.* ≈ mám rád <aj> z toho dôvodu, že...;

(b) Hovoriaci reflektuje **účelový**, **cieľový** charakter ďalšieho faktu (ďalších faktov). Partikula je funkčne usúvzťažnená s konjunkciami a sekundárnymi prepozíciami, ktorými vytvára spojenia: *aby tiež*, *tiež za účelom*, *tiež v záujme*, *tiež v mene*, *tiež z dôvodu*:

(103) *V Holandsku zasa trénujú orly, aby tiež v prípade potreby zneškodnili nebezpečný dron.* ≈ aby <aj> [oni] v prípade potreby zneškodnili dron;

(104) *Dlh vznikol tiež z dôvodu zvýšených nákladov na vykurovanie nemocnice v zimných mesiacoch.* ≈ dlh vznikol <aj> z dôvodu zvýšených nákladov;

(105) *Bolo to rozhodnutie v rámci fair play a tiež v záujme divákov.* ≈ a <aj> v záujme divákov;

(106) *Ochranári tiež v mene zákona vyzývali políciu, aby zabránila porušovaniu zákona lesníkmi a zastavila ťažbu.* ≈ ochranári <aj> v mene zákona vyzývali políciu;

(107) *Tieto študentské mobility fungujú za účelom štúdia a tiež za účelom stáže.* ≈ a <aj> za účelom stáže;

(c) Hovoriaci ponúka **dôsledkový** (konzekutívny, konzekventný) charakter ďalšieho faktu (ďalších faktov). Do centra pozornosti sa spravidla dostávajú fakty,

ktoré sú na posudzovanej škále (ne)očakávaného, (ne)priameho, (ne)žiaduceho a pod.:

(108) *Hlad je tiež dôsledkom pretrvávajúceho sucha vo viacerých afrických štátoch.* ≈ hlad je <akisto> dôsledkom pretrvávajúceho sucha; do centra pozornosti sa dostáva dôsledok, ktorý je očakávaný, priamy a nežiaduci;

V prípade, keď partikula *tiež* je súčasťou dôsledkovej vety, vetosled vyjadruje poradie dôsledok – príčina, inými slovami, záver (explanandum) predchádza premi-su (explanans):

(109) *Národných jedál varia málo, tiež si zvykli na ponuku polotovarov v obchodoch.* ≈ národných jedál varia málo, <aj> [oni] si zvykli na ponuku polotovarov v obchodoch; do centra pozornosti sa dostáva dôsledok, ktorý je neočakávaný, nepriamy a nežiaduci.

Vzťahy podmienenosti odkazujú na hypotetickosť (podmienenosť realizácie deja) alebo ireálnosť (nereálnosť realizácie deja na základe nesplnenej podmienky; Sokolová – Žigo 2014, s. 90). Je to vyjadrenie možnej alebo neskutočnej predchádzajúcej príčiny deja.

(a) Hovoriaci vyjadruje nesplnenú podmienku, ktorá vysvetľuje aktuálnu nereálnosť faktu. Partikula podporuje implikatúru *sprievodných okolností*:

(110) *Zníženie daní by skomplikovalo daňový systém. Tiež by znížilo objem peňazí vo verejnom rozpočte.* ≈ <navyše>/<zároveň>/<popritom>/<okrem toho> by znížilo objem peňazí;

(b) Hovoriaci prezentuje neistú, neuskutočnenú, ale možnú podmienku, ktorá vyjadruje potenciálnu nereálnosť faktu. Partikula navodzuje implikatúru *pridruženého faktu*:

(111) *Občas mi však napadá, ako by to vyzeralo v našich končinách, ak by tiež prišlo k nejakému násilnému prevratu.* ≈ ak by <aj> prišlo k prevratu;

(c) Hovoriaci uvádza nutnú podmienku, ktorá musí byť splnená, aby mohol nastať dej podmienenej vety. Partikula aktivuje implikatúru *pridruženého faktu*:

(112) *Ak tiež patríte k vyznávačom formálnosti, v skrini by vám ako základ nemali chýbať tmavé puzdrové šaty.* ≈ ak <aj> [vy] patríte k vyznávačom formálnosti.

Vzťahy prípusťky vyjadrujú koncesívny charakter ďalšieho faktu. Prípusťkou sa zvyčajne prezentuje skutočná alebo možná integrácia príčiny, podmienky a adverzatívnosti, ktorá však v danom prípade nie je platná. Ako základná podmienka prípusťky sa postuluje existencia očakávania alebo predpokladu. Význam očakávania je konkretizovaný ako ‘korektúra očakávania’. Východiskom predpokladu je propozíčný obsah hlavnej vety, základom klasifikácie prípusťky je spôsob realizácie podrade-

nej vety. Podradenú časť univerzálnych prípustkových viet možno interpretovať nasledovne: „nejestvuje ani jedna konkrétna podmienená prípustka, ktorá by prekážala realizovaniu situácie ne-Q“ (Sokolová 2016, s. 57).

Partikula je funkčne podporená spojeniami *síce tiež*, *hoci tiež*, *aj keď tiež*, *i keď tiež*. Do centra pozornosti sa dostávajú fakty, ktoré sú spravidla neočakávané, protichodné a neželané. Partikula navodzuje implikatúru *pridruženého faktu*:

(113) *Sociálni demokrati, ktorí sa rýchlo zbavili neoblúbeného kancelára, síce tiež utrhli straty, s takmer 30 percentami však ostali na čele.* ≈ síce <aj> [oni] utrhli straty;

(114) *Poľoval môj dedo, otec príliš nie, hoci tiež pracoval v lese.* ≈ hoci <aj> [on] pracoval v lese;

(115) *V tom sa naše názory líšia, i keď tiež chápem ekonomické limity.* ≈ i keď <aj> [ja] chápem ekonomické limity.

4. ZÁVER

Ambíciou príspevku bolo predstaviť časticu *tiež* v súvislostiach, ktoré určujú jej validitu v prehovore/texte v komunikačno-pragmatických súvislostiach. Základom nášho posudzovania sa stal predpoklad intenciálnosti, zámernosti verbálneho konania hovoriaceho a koncept faktu.

Prvým naším cieľom bolo potvrdenie oscilácie partikuly na tomto intencionálno-konceptuálnom rozhraní a identifikovanie rámcov jej funkčnej polyinterpretačnosti. Vychádzali sme zo všeobecnej charakteristiky partikuly, podľa ktorej má indexálnu podstatu, prináša dodatkovú informáciu a má funkciu aktualizácie komunikačne relevantného faktu. Z početných dokladov sme identifikovali, že variačným potenciálom častice je zdôraznenie rovnakého, pridruženého alebo sprievodného faktu. Vyplynulo to z implikatúr ukazujúcich na možnosti použitia metajazykových výrazov (explanačných operátorov), s ktorými je častica *tiež* komutabilná. Ak je zameniteľná metajazykovým výrazom <akisto>, hovoríme o akcentácii rovnakého faktu; ak je zameniteľná výrazom <aj> (v prípade nerozporujúceho hľadiska hovoriaceho), <ani> (v prípade rozporujúceho hľadiska hovoriaceho), ide o zdôraznenie pridruženého faktu; ak je analogická s výrazom <navyš> (v prípade vyhodnotenie faktu, ktorý označuje viac ako sa očakávalo), <zároveň> (v prípade vyhodnotenia faktu ako kontemplárneho s iným faktom), <popritom> (v prípade vyhodnotenia faktu ako paralelného s iným faktom), <okrem toho> (v prípade vyhodnotenia faktu ako vyčleniteľného zo súboru), ide o akcentáciu sprievodného faktu. Metajazykové výrazy majú aj svoje analogické lexikálne vyjadrenia a s časticou *tiež* vstupujú do vymedzeného spektra sémantických vzťahov.

Druhým cieľom bolo opísať zdrojové domény, ktoré tvoria sémanticko-pragmatické východisko fungovania partikuly *tiež*, participujú na syntaktickom kódova-

ní častice v rámci vzťahov zhody, porovnávaní a protikladu a tiež vzťahov príčiny, podmienenosti, prípustky a pod. Predpokladanú disponibilitu častice spolupodieľať sa na kreovaní týchto vzťahov sme zisťovali na základe lingvistických markerov. Ukázalo sa, že k lingvistickým faktorom, ktoré zachytávajú distribúciu partikuly a sprehľadňujú podmienky pre jej interpretáciu, patrí interakcia medzi partikulou *tiež* a konjunkciami, druhotnými prepozíciami a inými partikulami, s ktorými utvára kontaktné: (i) konektorické spojenia (*a tiež, ale tiež, preto tiež, akoby tiež, ako keby tiež, hoci tiež, síce tiež*); (ii) prepozičné výrazy s druhotnými predložkami (*tiež v porovnaní s ..., tiež v prípade, tiež v zhode s ..., tiež v súlade s ..., tiež vzhľadom na, tiež v zmysle*); (iii) výrazy s inými časticami (*teda tiež, však tiež, ešte tiež, už tiež, ostatne tiež* a pod.). Spojenia reflektujú formálnu, kohéznú spojitosť jazykových prostriedkov na povrchovej rovine. Tvoria okolie partikuly, ktoré aktivuje, motivuje, resp. posilňuje jej sémantické čítanie. Zároveň sa tak podieľajú na znižovaní kognitívnej náročnosti interpretačných operácií.

Literatúra

- ABUSCH, D. (2005): *Triggering from Alternative Sets and Projection of Pragmatic Presuppositions*. Cornell University Library. Dostupné na: <http://semanticsarchive.net/Archive/jJkYjM3O/> (cit. 29. 8. 2021).
- BROWN, P. – LEVINSON, S. C. (1987): *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BULYGINA, T. V. – ŠMELOV, A. D. (1997): *Jazykovaja konceptualizacija mira (na materiale ruskoj grammatiki)*. Moskva: Škola Jazyki ruskoj kultury.
- DOLNÍK, J. (1997): Jazykové princípy vo výstavbe frazém. In: Ďurčo, P. (ed.): *Frazeologické štúdie. II*. Bratislav: Esprima, s. 36 – 44.
- DOLNÍK, J. (2013): *Všeobecná jazykoveda*. 2. dopl. vyd. Bratislava: Veda.
- GAHÉR, F. – ŠTEVČEK, M. – BRAXATORIS, M. (2019): Nástroje a pravidlá produkcie a interpretácie koncízneho textu (s osobitným zreteľom na normativitu). In: *Jazykovedný časopis*, 70/1, s. 73 – 94. DOI 10.2478/jazcas-2019-0041.
- HIRSCHOVÁ, M. (2013): *Pragmatika v češtině*. Praha: Karolinum.
- JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K. (eds.) (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava: Veda.
- KESSELOVÁ, J. a kol. (2013): *Spojky a spájacie prostriedky*. Bratislava: Veda.
- MISTRÍK, J. (1966): Častice. In: *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, s. 746 – 806.
- MISTRÍK, J. (1989): *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- NEKULA, M. (2017): Výtýkací častice. In: Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné na: https://www.czechency.org/slovník/VYTÝKACÍ_ČÁSTICE (cit. 19. 2. 2021).
- PADUČEVA, Je. V. (1991): Tože i takže, no dvadcať let spust' a. In: Grochowski, M. – Weiss, D. (eds.). *Words are Physicians for an Ailing Mind. For Andrzej Boguslawski on the Occasion of His 60th Birthday*. München: Verlag Otto Sanger, s. 311 – 322.
- SOKOLOVÁ, J. (2016): Koncesivnosť v súčasnej ruskej lingvistike. In: *Jazykovedný časopis*, 67/1, s. 53 – 72. DOI: 10.1515/jazcas-2016-0011.

- SOKOLOVÁ, J. (2019): Egocentriká – výrazy so sémanticko-pragmatickou orientáciou na hovoriaceho. In: *Slovenská reč*, 84/1, s. 10 – 25.
- SOKOLOVÁ, M. – ŽIGO, P. (2014): *Verbálne kategórie aspekt a tempus v slovenčine*. Bratislava: Veda – JÚLEŠ SAV.
- STRAWSON, P. F. (1999): Identifikačná referencia a pravdivostné hodnoty. In: *Organon F*, 6/4, s. 377 – 394.
- VESELÝ, V. (2014): *Projekce presupozic v češtině*. [Dizertačná práca]. Univerzita Karlova v Prahe. Dostupné na: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/69359> (cit. 25. 9. 2021).
- Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2021. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk> (cit. priebežne 2021).

Internetové zdroje

- [1] <https://beliana.sav.sk/heslo/kausalita> (cit. 11. 2. 2021).